

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ РИЗИК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено поняття ризику та виявлено недосконалість визначення з позиції сучасних економічних тенденцій. Ключові слова: ризик, діяльність, підприємництво.

В статье исследовано понятие риска и выявлена неточность определения с позиции современных экономических тенденций. Ключевые слова: риск, деятельность, предпринимательство.

In the article the notion of risk and identified weaknesses in determining the position of the current economic trends. Keywords: risk, activity, enterprise.

Постановка проблеми. Ризик підприємницької діяльності виникає при здійсненні будь-яких видів діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продукції, здійсненням товарно-грошових і фінансових операцій, соціально-економічних і науково-технічних проектів. Тому, дослідженню ризиків присвячено багато наукових праць, але існує неоднозначність у тлумаченні поняття «ризик», яке потребує уточнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню категорії ризику, присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних учених: А. Смітта, І. Шумпетера, Ф. Найта, А. Мура, Х. Кейта, В.В. Вітлінського, О.І. Ястремського та інших. У роботах В.Н. Вяткіна, В.А. Гамзи, Дж.Дж. Хемптона відображено погляд на різницю чистого та спекулятивного ризиків. Дослідники Л. Пушавер та Р. Екклеса розглядають ризик з погляду не тільки негативного, але й позитивного потенціалу.

Формулювання мети статті. В економічній літературі дуже поширений підхід до трактування “ризик” як імовірності недоотримання прибутку, втрати ресурсів чи понесення збитку в результаті здійснення певних дій, операцій певного напрямку підприємницької діяльності. У країнах з розвинутою ринковою економікою під ризиком найчастіше розуміють можливість понесення витрат, які можуть виникнути в результаті реалізації будь-якого рішення [1].

Але наведене вище твердження на нашу думку потребує уточнення, оскільки на практиці існують випадки, коли ризик може стати і джерелом отримання додаткових непередбачених вигод.

Виклад основного матеріалу. Повністю розкрити категорію “ризик” не можливо без визначення сутності поняття “невизначеність”. Взагалі, невизначеність – це об'єктивна неможливість отримання абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність параметрів останньої. П. Самуельсон писав: “...невизначеність породжує невідповідність між тим, чого люди очікують, і тим, що дійсно відбувається” [2].

Дослідження категорій “невизначеності” і “ризик” ілюструє, що відбувається наукова дискусія щодо характеру взаємозв’язку між цими поняттями впродовж більш ніж сто років. Економісти неокласичної школи (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) ототожнювали ризик з невизначеністю. Представники неокейнсіанського напрямку, навпаки, розрізняли ці категорії, залежно від того, відомі чи ні суб’єкту, що приймає рішення, кількісні ймовірності появи конкретних подій. Неокейнсіанці вважають що якщо ризик характерний для економічних систем з масовими подіями, то невизначеність має місце, як правило, в тих випадках, коли ймовірності наслідків доводиться визначати суб’єктивно через відсутність статистичних даних за попередні періоди .

Першою системною спробою розмежування цих понять була праця представника неокласичної школи Ф. Найта “Ризик, невизначеність, прибуток” (1921 р.). Ф. Найт розвинув ідеї І. Тюнена, провівши різницю між вимірюваним і невимірюваним ризиками. Перший він назвав власне ризиком, а другий - невизначеністю, яка існує у сферах виробництва та споживання, і не може бути ні застрахована, ні капіталізована, ні оплачена у формі заробітної плати. Поняття невизначеності у Ф. Найта припускає такі характеристики, які неможливо заздалегідь врахувати й виміряти, а ризик може бути об’єктивно оцінений за допомогою числових величин.

На сучасному етапі більшість вчених-економістів дотримуються думки, згідно з якою поняття “ризик” і “невизначеність” не є тотожними. В економіці невизначеність трактується як неповнота або неточність інформації про умови реалізації певного напрямку події, в т.ч., пов’язаних з нею витратами й отриманими результатами. За висновками зарубіжних дослідників А. Мура та Х. Кейта[3], категорії “ризик” і “невизначеність” знаходяться на протилежних кінцях спектру “об’єктивність-суб’єктивність”.

Невизначеність передбачає наявність факторів, за яких результати дій не є детермінованими, а ступінь впливу кожного фактору на результати невідомий. У ситуаціях ризику ми можемо використовувати об’єктивні значення ймовірностей для статистичного прогнозування, в той час, як в ситуаціях з невизначеністю використовується ймовірність як суб’єктивна оцінка можливих наслідків.

Ризик та невизначеність відіграють важливу роль у діяльності підприємств, вміщуючи в собі протиріччя між реальним і запланованим. Усунути невизначеність неможливо, оскільки вона є елементом об’єктивної дійсності. Але слід зазначити, що невизначеність не завжди є негативним фактором, оскільки усвідомлення факту її існування мотивує до самостійного вирішення управлінських завдань, ініціативності та творчого пошуку.

На нашу думку потрібно розуміти невизначеність як умову або майбутню об’єктивну реальність, а ризик – як наслідок впливу умови.

Ризик слід розглядати не тільки як небезпеку виникнення додаткових витрат та як наслідок отримання збитку або нульового прибутку, а і в аспекті

втрати додаткового прибутку внаслідок неправильних дій (або бездіяльності) як втрачену вигоду.

Появу підприємницьких ризиків обумовлюють численні фактори - умови, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів при здійсненні господарської діяльності. Більшість дослідників у своїх працях наводять власну шкалу пріоритетів тих або інших факторів ризиків. Так, Д.А. Штефаніч вважає, що неминучість ризику обумовлена свободою дій підприємця, орієнтацією діяльності на одержання високого прибутку, функціонуванням фірми у конкурентному середовищі. В.В. Глушенко відокремлює природні джерела ризику, ненадійність елементів операцій і систем та людський фактор.

Взагалі, основними критеріями визначення факторів підприємницьких ризиків у наукових дослідженнях вчених-економістів виступають: джерело виникнення (зовнішні та внутрішні фактори); ступінь впливу (фактори прямої та непрямой дії); характер регулювання (фактори, що регулюються, не регулюються, важко регулюються). Фактори прямої дії безпосередньо впливають на результати підприємницької діяльності та рівень ризику, фактори непрямой дії зумовлюють зміну господарських процесів, не здійснюючи безпосереднього впливу. Параметри, що характеризують внутрішню діяльність підприємства, є внутрішніми; зовнішніми факторами є параметри, що відображають специфіку впливу зовнішнього середовища суб'єкта господарювання.

Для розуміння сутності підприємницьких ризиків фундаментальне значення має вивчення взаємозв'язку ризику та прибутку, на який звертали увагу А. Сміт, І. Шумпетер, Ф. Найт, П. Самуельсон та інші. Так, А.Сміт вважав, що "...досягнення навіть нормальної норми прибутку завжди пов'язано з більшим або меншим ризиком", а І. Шумпетер підкреслював: "...якщо ризики не враховують у господарському плані, тоді вони стають джерелом, з одного боку збитків, а з іншого - прибутків" [2]. Перед кожним суб'єктом господарювання постає проблема вибору: або ризикувати й одержувати високі прибутки; або вкладати кошти в менш ризиковані справи з відносно меншим прибутком, забезпечуючи більш стійкі фінансові позиції. Адже більш високий ризик пов'язаний з імовірністю отримання більш високого прибутку.

Головною рисою ризику є його імовірнісна природа. Поряд з цим ризику, як одній з найбільш складних категорій, пов'язаних із результативністю господарської діяльності, притаманні такі риси:

- економічна природа (ризик проявляється на всіх етапах підприємницької діяльності, незалежно від її сфери; він прямо пов'язаний з доходністю й економічними втратами у процесі господарювання);

- альтернативність (ризик передбачає необхідність вибору з двох або декількох можливих варіантів рішень (напрямів, дій));

- невизначеність результатів (очікуваний рівень ризику може коливатися в певному діапазоні, та його наслідком можуть бути як негативні, так і позитивні результати);

- коливання ступеня ризику (ступінь господарського ризику істотно варіює під впливом фактора часу, численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, які перебувають у постійній динаміці);

- суперечливість (з одного боку, ризик, орієнтований на отримання суспільно значимих результатів неординарними, новими способами, дозволяє переборювати консерватизм, догматизм, психологічні бар'єри; з іншого, - веде до авантюризму, волюнтаризму, суб'єктивізму, соціально-економічних і моральних втрат; суперечлива природа проявляється в зіткненні об'єктивно існуючих ризикованих дій з їх суб'єктивною оцінкою);

Висновки. Досліджуючи категорії ризику можна описати ризик як особливу властивість підприємницької діяльності, пов'язану зі зниженням невизначеності у ситуації, в якій не виключається імовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених додаткових доходів тощо). Ризик є зворотною стороною волі вибору, оскільки відсутність альтернатив зумовлює його відсутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. [Текст] - М.: Финансы и статистика, 1996. - 192 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. [Текст] / Ред. кол.: С.В. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000.
3. Мур Алек, Кейт Хларден. Руководство по безопасности бизнеса. Практическое пособие по управлению рисками. [Текст] - М.: Филинь, 1998. - 328 с.
4. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику. [Текст] – К.: Либідь, 1992. – 176 с.